

**STUDII ȘI COMENTARII /
STUDIES AND COMMENTS /
ETUDES ET COMMENTAIRES**

**Formele de reparare a prejudiciului în dreptul internațional
– reflecții asupra aspectelor consacrate în Proiectul privind
răspunderea statelor pentru fapte internațional ilicite –**

Lector univ. dr. **Felicia MAXIM**¹

Rezumat

Răspunderea internațională a statelor a fost un subiect care a atras atenția numeroaselor entități existente la nivel internațional și regional, dar și a instituțiilor de învățământ angajate în codificarea dreptului internațional. Când se pune problema codificării la nivel internațional sau regional, răspunderea statelor era în mod special considerată o temă de mare importanță și introdusă în programele de lucru stabilite. S-a pornit astfel de la răspunderea internațională a statelor pentru daune aduse pe teritoriul lor persoanei sau proprietății străinilor, problemă abandonată ulterior, dar regăsită oarecum în cadrul protecției diplomatice, și s-a ajuns la răspunderea statelor pentru fapte internațional ilicite, separându-se de aceasta răspunderea statelor pentru consecințe prejudiciabile rezultate din activități care nu sunt interzise de dreptul internațional. Specialiștii angrenați în elaborarea proiectului privind „Răspunderea statelor pentru fapte internațional ilicite” au identificat în practica statelor și în jurisprudența internațională aspectele esențiale ce trebuiau urmărite în codificarea domeniului indicat. Considerând că satisfacerea pretenției unui stat prejudiciat se realizează atunci când prejudiciul suferit este acoperit, s-a acordat o atenție deosebită formelor de reparare a prejudiciului, și anume: restituirea în natură (restitutio in integrum), prin echivalent (despăgubiri) și satisfacția.

Cuvinte-cheie: *fapt internațional ilicit, prejudiciu, restituirea în natură, despăgubiri, satisfacția.*

Clasificare JEL: *K33*

1. Considerații generale

Răspunderea în dreptul internațional a reprezentat de-a lungul timpului un domeniu care a determinat probleme complexe și diverse, ceea ce a generat preocupări intense atât în doctrină, cât și în jurisprudența internațională de specialitate, precum și în ceea ce privește codificarea în materie.

¹ Felicia Maxim - Universitatea „Titu Maiorescu”, Facultatea de Drept, maxfel 2006@yahoo.com

Analiza amănunțită desfășurată pe parcursul unei perioade lungi de timp a scos în evidență problemele pe care trebuie centrată răspunderea în dreptul internațional. S-a pornit astfel de la răspunderea internațională a statelor pentru daune aduse pe teritoriul lor persoanei sau proprietății străinilor, problemă abandonată ulterior, dar regăsită oarecum în cadrul protecției diplomatice, și s-a ajuns la răspunderea statelor pentru fapte internațional ilicite, separându-se de aceasta răspunderea statelor pentru consecințe prejudiciabile rezultate din activități care nu sunt interzise de dreptul internațional. Ulterior, s-a constatat că deși statele continuă să fie subiectele principale ale răspunderii în dreptul internațional, globalizarea, integrarea, dar totodată fragmentarea comunității internaționale au adus în centrul discuției răspunderea altor actori internaționali deveniți la rândul lor importanți, cum ar fi: organizațiile internaționale, organizațiile neguvernamentale, societățile transnaționale și indivizii.

Prin codificarea realizată la nivel internațional, nefinalizată dacă ne raportăm la toate problemele avute în vedere, s-a urmărit elaborarea unor reglementări prin care să se stabilească un set de reguli cu caracter general, având drept scop acoperirea tuturor situațiilor particulare apărute în practica internațională.

Specialiștii în drept internațional, angrenați în elaborarea proiectului privind „Răspunderea statelor pentru fapte internațional ilicite”, au identificat în practica statelor și în jurisprudența internațională aspectele esențiale ce trebuiau urmărite în codificarea domeniului menționat². Astfel, raportorii Comisiei de Drept Internațional a O.N.U.(C.D.I.) au identificat principiile generale și au clarificat noțiunea de fapt internațional ilicit, precum și condițiile existenței faptului internațional ilicit. În categoria circumstanțelor care exclud caracterul ilicit au fost incluse următoarele situații: consimțământul, legitima apărare, contramăsurile, forța majoră, starea de primejdie și starea de necesitate. Stabilirea conținutului răspunderii statelor pentru fapte internațional ilicite a avut în vedere identificarea obligațiilor statului vinovat de încălcarea produsă, conturarea formelor prejudiciului produs, dar și a modalităților de reparare a prejudiciului³. Considerând că satisfacerea pretenției unui stat prejudiciat se realizează atunci când prejudiciul suferit este acoperit se va realiza în continuare o analiză detaliată a formelor de reparare a prejudiciului determinat de producerea unui fapt internațional ilicit.

² General Assembly of United Nations Decided to include in the provisional agenda of its sixty-eighth session (2013) the item entitled “Responsibility of States for internationally wrongful acts” and to further examine, within the framework of a working group of the Sixth Committee, the question of a convention on responsibility of States for internationally wrongful acts or other appropriate action on the basis of the articles. a se vedea <http://untreaty.un.org/ilc/guide/>.

³ Draft articles on Responsibility of states for internationally wrongful acts, Text adopted by the Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission’s report covering the work of that session. The report, which also contains commentaries on the draft articles, appears in Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II (Part Two). Text reproduced as it appears in the annex to General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001, and corrected by document A/56/49(Vol. I)/Corr.4; a se vedea <http://untreaty.un.org/ilc/guide/>.

2. Formele de reparare a prejudiciului

Stabilirea răspunderii are drept consecință și finalitate repararea prejudiciilor produse, obligație ce poate fi precedată de îndatorirea autorului faptului ilicit de a înceta comportamentul adoptat. Această obligație *ex nunc* nu absolvă statul răspunzător de obligația de a repara prejudiciile produse până în momentul încetării conduitei ilicite-*ex tunc*⁴.

Repararea prejudiciului se poate înfăptui printr-una din următoarele trei forme: restituirea în natură (*restitutio in integrum*), prin echivalent (despăgubiri) și satisfacția⁵.

2.1. Restitutio in integrum

Conceptul de *restitutio in integrum* nu a fost definit în mod uniform în literatura de specialitate. Cea mai răspândită definiție prezintă restabilirea în natură ca fiind una dintre formele specifice de reparare a prejudiciului prin care se urmărește, atunci când este posibil, restabilirea situației anterioare care ar fi existat dacă faptul ilicit nu s-ar fi produs. Pe de altă parte, o altă definiție are în vedere restituirea în natură ca fiind stabilirea sau restabilirea situației care ar fi putut exista, dacă faptul ilicit nu s-ar fi produs⁶. Se afirmă că prima definiție este una limitată, deoarece nu se extinde asupra compensațiilor care puteau fi datorate statului victimă, de exemplu, în cazul în care se invoca problema pierderii folosinței bunurilor confiscate în mod ilicit și ulterior returnate.

Restituirea în sens restrâns trebuie completată de compensare pentru a se putea asigura repararea integrală a prejudiciului cauzat. A doua definiție introduce în cadrul conceptului alte elemente care au drept consecință repararea integrală a daunei determinate, recunoscând restituirea în natură ca o formă primordială, fundamentală de realizare a obligației de reparare⁷. Cele două teorii și-au găsit aplicarea deopotrivă în practica statelor și în jurisprudența internațională, însă C.D.I. a adoptat o definiție ce prezintă restituirea în natură *stricto sensu*, care are avantajul de a se focaliza pe evaluarea situației de fapt și nu pe solicitarea unor daune presupuse că s-ar fi realizat dacă faptul ilicit nu ar fi avut loc. C.D.I. recunoaște în vederea realizării reparării integrale a prejudiciului completarea restituirii în natură prin compensare.

⁴ R. Miga Beșteliu, *Drept internațional public – Curs universitar*, vol. II, Editura C.H. Beck, București, 2008, p. 37.

⁵ James Crawford, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility, Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge University Press, 2003, p. 211; D. Popescu, *Drept internațional public*, Editura Universității Titu Maiorescu, 2005, p. 281; D. Popescu, F. Maxim, *Drept internațional public*, Editura Renaissance, București, 2010, p. 328; F. Maxim, *Dreptul răspunderii statelor pentru fapte internaționale ilicite*, Editura Renaissance, București, 2011, p. 230.

⁶ Yearbook of the International Law Commission, vol. II (1), 1988, p. 21; a se vedea <http://untreaty.un.org/ilc/guide/>.

⁷ Yearbook of the International Law Commission, vol. II, Part Two, 2001, p. 238; a se vedea <http://untreaty.un.org/ilc/guide/>.

În acest sens se prevede că un stat vinovat de comiterea unui fapt internațional ilicit are obligația de a restitui în natură prejudiciul, în vederea restabilirii situației care a existat înainte ca faptul ilicit să se producă, restituirea făcându-se, dacă este posibil, din punct de vedere material și, dacă nu implică o disproporție între beneficiul determinat de restituirea în natură față de cel stabilit, prin despăgubire.

Indiferent de interpretarea care i-a fost dată, *restitutio in integrum* a fost recunoscută de jurisprudența internațională ca fiind prima formă de reparare a prejudiciului cauzat, disponibilă pentru statul victimă a unui fapt ilicit. Conținutul restituirii în natură este determinat de conținutul obligației primare încălcată.

Restituirea ca formă primară de reparație are o importanță deosebită dacă obligația încălcată are caracter continuu sau, și mai mult, provine dintr-o normă imperativă a dreptului internațional. Restituirea implică, în măsura în care este posibil, restabilirea situației existente înainte de producerea faptului ilicit, luându-se în calcul toate modificările intervenite⁸. În forma sa cea mai simplă, restituirea poate consta în eliberarea persoanelor deținute ilegal sau în înapoierea proprietății confiscate ilegal. În alte cazuri, restituirea poate îmbrăca o formă mult mai complexă.

Prima dată restituirea a fost confirmată de C.P.I.J. în cazul *Factory at Chorzow*, când s-a afirmat că „statul vinovat are obligația de a reface situația creată și dacă acest lucru nu este posibil, să plătească valoarea la momentul stabilirii compensării, valoare care are rolul de a înlocui restituirea care a devenit imposibilă”⁹. Curtea a adăugat că imposibilitatea, pe care părțile au recunoscut-o și constatat-o, de restaurare a fabricii are în vedere stabilirea unei sume ce constituie o compensare pentru prejudiciul stabilit. Observăm că instanța internațională a acordat compensarea numai în momentul în care restabilirea nu mai era posibilă.

Deși, în ciuda dificultăților apărute restabilirea este întâlnită în practica statelor, totuși acestea de multe ori insistă pentru stabilirea compensațiilor. Într-adevăr în cazuri speciale, de exemplu, în cele ce privesc încălcarea normelor imperative, restabilirea poate fi solicitată ca o modalitate de a se asigura realizarea conținutului „regulilor primare” încălcate. O situație în care echilibrul favorizează invariabil restituția este atunci când lipsa aplicării ei ar pune în pericol independența politică și stabilitatea economică a statului lezat¹⁰. Pe de altă parte, sunt întâlnite adesea situații în care statele victimă acordă prioritate altor forme de reparare a prejudiciului. Indiferent de forma aleasă de părțile în cauză, este normal ca restituirea în natură să fie exclusă în cazul în care nu poate fi realizată, adică în cazul distrugerii proprietății sau a schimbării fundamentale a caracterului acesteia sau atunci când nu se poate reveni la situația existentă anterior din anumite motive.

⁸ Pierre-Marie Dupuy, *Droit international public*, 5e Edition, DALLOZ, Paris, 2000, p. 458.

⁹ *Factory at Chorzow*, Merits, 1928, P.C.I.J., Series A, No.17, p. 48; a se vedea <http://www.icj-cij.org/pcij/>; Denis Alland, *Droit international public*, Presses Universitaires de France, Paris 2000, p. 420.

¹⁰ Dinah Shelton, *Righting Wrongs: Reparations in the Articles on State Responsibility*, American Journal International Law, vol. 96, 2002, p. 836.

Imposibilitatea materială nu este limitată doar la cazurile în care bunurile au fost distruse, acoperind situații mult mai complexe. În foarte multe cazuri instanțele internaționale, ținând cont de compromisul realizat între părți sau de poziția acestora, au acordat despăgubiri excluzând restabilirea în natură. De exemplu, în cazul *Walter Fletcher Smith*, arbitrul, deși a recunoscut restabilirea ca o formă corespunzătoare, a interpretat compromisul încheiat între părți și a acordat despăgubiri, motivând decizia prin invocarea interesului părților din litigiu¹¹.

Restituirea în natură poate îmbrăca o formă materială, dar și o formă juridică ori o combinație dintre acestea. Exemple de restituiri sub formă materială sunt cazurile în care se eliberează persoanele reținute, se restituie navele sechestrare sau alte forme de reabilitare a dreptului de proprietate, inclusiv cel exercitat asupra documentelor, operelor de artă sau asupra certificatelor de acționari. Astfel, în cazul *Diplomatic and Consular Staff*, C.I.J. a ordonat Iranului să elibereze imediat toate persoanele de naționalitate americană reținute¹², în cazul *Giaffarieh* s-a invocat problema restabilirii situației determinate de capturarea navelor comerciale italiene prin restituirea în natură sau acordarea de compensații pentru daunele produse¹³, iar în cazul *Temple of Preah Vihear*, C.I.J. a decis în favoarea cererii cambogiene prin care se solicita restituirea inevitabilă a obiectelor luate din templu¹⁴ etc.

Expresia de „restabilire juridică” este uneori utilizată când restituirea constă în modificarea situației legale în legătura cu sistemul legal intern al statului vinovat sau în ceea ce privește relațiile cu statul victimă. Astfel de cazuri includ revocarea, anularea sau amendarea faptelor ce constituie violări ale normelor internaționale¹⁵, anularea sau reconsiderarea unei măsuri judiciare sau administrative ilegale adoptate împotriva persoanei sau proprietății străinilor sau solicitarea ca acel pas trebuie făcut pentru executarea unui tratat internațional. În cazul *Martini* declanșat între Italia și Venezuela, tribunalul arbitral a decis că Guvernul venezuelean avea obligația de a anula hotărârea judecătorească pronunțată de instanța din Venezuela¹⁶.

În situațiile prezentate se poate identifica forma materială, dar și cea judiciară a restabilirii în natură. În alte cazuri, tribunalele și curțile internaționale au prevăzut restituirea sub alte forme. Astfel, în cazul anexărilor ilegale repararea se întâlnește mai mult sub forma încetării decât a restabilirii situației create.

¹¹ United Nations, Reports of International Arbitral Awards (UNRIAA), vol. II, 1929, p. 915; a se vedea <http://www.un.org/law/riaa/>

¹² I.C.J. Reports, 1980, p.3; a se vedea <http://www.icj-cij.org/>.

¹³ Yearbook of the International Law Commission, 1988, vol. II, Part One, p. 24; a se vedea <http://untreaty.un.org/ilc/guide/>.

¹⁴ Martin Dixon, Robert McCorquodale, *Cases and Materials on International Law*, Fourth Edition, University Press, Oxford, 2003, p. 247; I.C.J. Reports, 1962, p. 6; a se vedea <http://www.icj-cij.org/>.

¹⁵ I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford, Clarendon Press, 1998, p. 464.

¹⁶ United Nations, Reports of International Arbitral Awards, vol. II, 1949, p. 97; a se vedea <http://www.un.org/law/riaa/>.

Restituirea în natură nu poate fi solicitată dacă se constată o disproporție vădită între prejudiciul acoperit sub forma restituirii în natură și prejudiciul acordat în baza compensării. Se invocă astfel echitatea și rezonabilul, deși din poziția statelor manifestată în cazurile soluționate, de multe ori nu a rezultat preferința pentru compensare în locul restituirii în natură¹⁷.

În concluzie, obligația de restituire nu este nelimitată, impunându-se doar atunci când nu este nici materialmente imposibilă și nici total disproporționată¹⁸.

2.2. Repararea prin echivalent - despăgubiri

S-a observat că *restitutio in integrum*, în ciuda faptului că este calificată ca fiind prima formă de reparare a prejudiciului, a fost considerată inaplicabilă sau inadecvată, locul acesteia fiind luat de repararea prin echivalent. Prin urmare, în cazul în care motive de ordin social sau material fac imposibilă sau neaplicabilă recurgerea la *restitutio in integrum*, statul vinovat este obligat la reparare prin plata unor despăgubiri echivalente cu prejudiciul produs¹⁹.

Rolul compensării este de a asigura repararea integrală a daunei produse atunci când prin restituirea în natură nu se poate realiza acest lucru. Analiza practicii statelor și a jurisprudenței internaționale a demonstrat că repararea prin echivalent este utilizată foarte des, fiind preferată mai mult decât restituirea în natură. Rolul compensării a fost subliniat de C.P.J.I. în următorii termeni: „Dacă restituirea în natură nu este posibilă se acordă o sumă corespunzătoare valorii restituirii în natură; însă sentința va ține cont de daunele suferite care nu sunt acoperite prin restituirea în natură sau prin plata acordată în locul acesteia”²⁰. Curtea adaugă în continuare că acestea sunt principiile care ar putea servi în determinarea valorii compensării rezultate în urma producerii unui fapt ilicit.

C.I.J. a declarat în cazul *Gabcikovo-Nagymaros Project* că „este bine cunoscută regula stabilită la nivel internațional, conform căreia statul victimă este îndreptățit să solicite compensarea de la statul care a comis faptul ilicit prin care a cauzat prejudiciul”²¹.

Recunoașterea compensării ca modalitate uzuală de acoperire a prejudiciilor suferite de statele vătămate nu a ridicat probleme deosebite, însă ceea ce a dat naștere la o serie de controverse a fost determinarea valorii prejudiciilor cauzate pentru a se putea identifica în mod corect și echitabil pentru statele implicate compensarea datorată. În vederea realizării unei corecte individualizări a prejudiciului datorat s-a făcut aplicarea noțiunilor și procedeele de drept civil intern. Între acestea pot fi menționate legătura de cauzalitate între faptul ilicit și

¹⁷ Yearbook of the International Law Commission, vol. II, Part Two, 2001, p. 243; a se vedea <http://untreaty.un.org/ilc/guide>.

¹⁸ R. Miga Beșteliu, *op. cit.*, 2008, p. 37.

¹⁹ D. Popescu, A. Năstase, *Drept internațional public*, Ediție revăzută și adăugită, Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., București, 1997, p. 349; D. Popescu, F. Maxim, *op. cit.*, 2010, p. 328.

²⁰ Factory at Chorzow, P.C.I.J., Series A, No 17, 1928, p. 47; a se vedea <http://www.icj-cij.org/pcij/>.

²¹ I.C.J. Reports, 1997, p. 7; a se vedea <http://www.icj-cij.org/>.

prejudiciul produs, modul de determinare a prejudiciului, adică a daunelor directe și a celor indirecte numai în măsura în care pot fi determinate cu certitudine²².

Regula general admisă stabilește că repararea prejudiciului trebuie să includă atât pierderea efectiv suferită (*damnum emergens*), cât și câștigul nerealizat (*lucrum cessans*). *Damnum emergens* reprezintă prejudiciul cauzat prin micșorarea valorii patrimoniului²³ sau „o pagubă ce se ivește”²⁴. *Lucrum cessans* poate fi definit ca fiind prejudiciul suferit prin câștigul nerealizat²⁵ sau „un câștig ce încetează”²⁶. Pe de altă parte, despăgubirile acordate includ pierderile materiale, dar și daunele nemateriale, cum ar fi prejudiciul moral cauzat prin pierderea unei persoane apropiate. Deși se recunoaște obligația de reparare a prejudiciului moral, se afirmă că acesta este un subiect ce ține mai mult de satisfacție ca o a treia formă de reparare a prejudiciului²⁷. În comparație cu satisfacția, funcția compensării este de a acorda pierderea suferită ca rezultat al producerii faptului internațional ilicit. Cu alte cuvinte, funcția reparării prin echivalent este compensatorie, constând în evaluarea daunei suferite de statul lezat sau naționalii săi. De aici se deduce că repararea prin echivalent nu are o funcție punitivă, aspect recunoscut și de jurisprudența internațională, de exemplu în cazul *Velasquez Rodriguez*, soluționat de Curtea Inter-Americană a Drepturilor Omului. În concluzie, în cadrul reparării prin echivalent obligarea la plata unei sume de bani este efectul prejudiciului material produs, determinat după reguli clar stabilite, având rol compensator, iar în cazul satisfacției, deși statul vinovat poate fi obligat la plata unei sume de bani, aceasta are rol punitiv, exemplar, realizându-se o determinare aproximativă a sumei datorate.

Statul răspunzător are obligația de a repara orice daună ce poate fi evaluată pecuniar. Prejudiciile evaluate financiar cuprind daunele suferite de stat, precum și daunele suferite de naționalii săi, indiferent că sunt persoane fizice sau juridice, ce pot solicita reparații prin intermediul statului în cadrul protecției diplomatice. Determinarea valorii daunelor acordate va fi realizată în funcție de conținutul obligației primare și prin analiza atentă a comportamentului părților implicate, urmărindu-se ajungerea la un rezultat echitabil și acceptabil. Cazurile soluționate de către instanțele internaționale ajută la identificarea tipurilor de daune ce pot fi compensate și a metodelor de cuantificare ce pot fi utilizate. Prejudiciile pot fi cauzate prin acțiunile de doborâre a unui avion sau de scufundare a navelor, prin acțiuni îndreptate împotriva sediului unei ambasade sau asupra personalului diplomatic, daunele pot fi cauzate proprietății publice sau prin activități ce au drept consecință poluarea mediului etc.

²² D. Popescu, A. Năstase, *op. cit.*, 1997, p. 349.

²³ Mircea Costin, Mircea Mureșan, Victor Ursa, *Dicționar de drept civil*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 170.

²⁴ Felicia Ștef, *Dicționar de expresii juridice latine*, Editura Oscar Print, 1995, p. 60.

²⁵ Mircea Costin, Mircea Mureșan, Victor Ursa, *op. cit.*, p. 322.

²⁶ Felicia Ștef, *op. cit.*, p. 135.

²⁷ Yearbook of the International Law Commission, vol. II, Part Two, 2001, p. 244; a se vedea <http://untreaty.un.org/ilc/guide/>.

În cazul *Corfu Channel*, Regatul Unit al Marii Britanii a solicitat compensarea daunelor suferite invocând trei argumente: înlocuirea distrugătorului Saumarez, care a fost total distrus, pierderile cauzate distrugătorului „Volage” și pierderile rezultate în urma decesului și a suferințelor produse asupra personalului navigant. În urma expertizei de evaluare s-a constatat, de către Curte, că solicitarea adresată de Regatul Unit este întemeiată, stabilindu-se valoarea daunelor datorate în urma distrugerii celor două nave, dar și valoarea sumelor necesare pentru acoperirea prejudiciilor suferite de echipaje, adică plata pensiilor, a tratamentelor medicale pentru victime, dar și pentru urmașii acestora în cazul decesului²⁸.

În cazul *M/V „Saiga” Saint Vincent și Grenadines* au solicitat compensații de la Guinea ca urmare a sechestrării și deținerii ilegale a vasului Saiga și a echipajului său. Tribunalul Internațional pentru Dreptul Mării a acordat suma evaluată însoțită de dobândă. Aspectele avute în vedere pentru stabilirea prejudiciului au privit prejudiciile aduse vasului, cheltuielile pentru repararea acestuia, pierderile suferite din închirierea vasului, costurile determinate de sechestrarea vasului, a căpitanului, a echipajului și a altor persoane aflate la bord²⁹.

Alte cazuri în care statele se consideră îndreptățite în solicitarea lor de a li se acorda compensarea daunelor suferite sunt și acelea care privesc poluarea. Identificarea corectă și rapidă a prejudiciilor în cazurile de poluare este importantă, dar greu de cuantificat, avându-se în vedere efectele pe care le pot produce. Daunele asupra mediului se extind adesea dincolo de costurile necesare refacerii situației anterioare sau de ceea ce reprezintă devalorizarea proprietății. În urma prăbușirii satelitului sovietic Cosmo 954 pe teritoriul Canadei în luna ianuarie a anului 1978, Canada a formulat o cerere prin care a solicitat acordarea de compensări pentru prejudiciile suferite, reprezentate de cheltuielile generate de localizarea efectelor produse, refacerea zonei afectate, neutralizarea consecințelor și examinarea resturilor radioactive. De asemenea, Canada a afirmat că în vederea stabilirii sumei datorate să se țină cont de principiile dreptului internațional general conform cărora compensarea acordată trebuie să fie corect stabilită și rezonabilă. Solicitarea a fost rezolvată printr-un acord încheiat între cele două state³⁰.

În ceea ce privește domeniul protecției diplomatice, este bine cunoscut că statul poate solicita compensare pentru daunele produse sediului, dar și pentru prejudiciile suferite de personalul diplomatic și alți resortisanți ai săi. Compensarea prejudiciilor produse personalului diplomatic nu se reduce doar la pierderea materială, incluzând și daunele morale concretizate în pierderea ființelor apropiate, durerea și suferința psihică și fizică, afectarea vieții private. În cazul *Lusitania*, arbitrul a considerat că dreptul internațional acordă compensări pentru suferințele mentale, pentru injurii ce afectează sentimentele umane, rușine, degradare, pierderea poziției sociale, injurii prin care se afectează credibilitatea și reputația, iar

²⁸ I.C.J. Reports, 1949, p. 244; a se vedea <http://www.icj-cij.org/>.

²⁹ Tribunalul Internațional pentru Dreptul Mării, sentința din 1 iulie 1999, para.176.

³⁰ Protocolul dintre Canada și U.R.S.S. din 2 aprilie 1981.

faptul că valoarea pecuniară a prejudiciilor de acest gen este greu de stabilit, nu constituie un motiv întemeiat ce ar împiedica compensarea³¹.

Compensarea pentru prejudiciile morale a fost recunoscută, în special, în cadrul instanțelor internaționale care au drept scop protecția drepturilor omului, deciziile pronunțate având în vedere atât prejudiciul material (determinat de pierderea dreptului la salariu, la pensii sau la asigurări de sănătate), dar și prejudiciul imaterial cuantificat în mod echitabil.

Observăm din cele prezentate că scopul urmărit în momentul soluționării unui diferend este acela de a se asigura o reparare integrală a prejudiciului suferit indiferent de forma pe care o îmbracă acesta. Este adevărat totuși că situațiile apărute determină anumite particularități asupra categoriilor de daune solicitate și asupra modului de calcul, însă se poate contura un set de reguli de bază în acest domeniu. Din acest punct de vedere, diferendele care au avut un rol constant în stabilirea regulilor au fost cele care priveau încălcarea dreptului de proprietate a naționalilor unui stat. Daunele în astfel de litigii cuprindeau compensarea valorii capitalului pierdut, compensarea pentru profitul nerealizat și alte cheltuieli incidentale. Compensarea valorii capitalului pierdut presupune evaluarea obiectului asupra căruia se exercită dreptul de proprietate prin raportare la valoarea de piață, de aici și diferențele care apar între sumele stabilite datorită particularităților obiectului evaluat. De exemplu, în cazul exercitării dreptului de proprietate asupra unor bunuri tranzacționate pe piața liberă valoarea este ușor de stabilit, fiind clar delimitate limitele, în cazul evaluării bunurilor care fac parte din patrimoniul cultural al statului, determinarea valorii este mai dificilă datorită caracterului bunurilor din această categorie.

Profitul nerealizat a fost considerat ca parte din suma datorată cu titlu de compensare de către tribunalele internaționale. Astfel, în cazul *Factory at Chorzow*, C.P.J.I. a decis că partea lezată are dreptul de a solicita valoarea proprietății afectate de la momentul acordării efective a compensării, nu de la momentul exproprierii³². În orice caz, indiferent de natura litigiului apărut, se are în vedere numai acel profit care apare a fi „normal și previzibil” și „cu toată probabilitatea ar fi fost obținut” dacă nu ar fi fost comis faptele ilicite³³.

Se afirmă că profitul pierdut poate fi identificat în trei situații:

1. profitul nerealizat din venitul produs de proprietate în timpul perioadei în care s-a pierdut temporar dreptul de folosință (în cazul *Montijo*, arbitrul a stabilit o sumă de bani drept compensare pentru zilele în care nu s-a putut exercita dreptul de folosință al vasului american confiscat de Panama³⁴);
2. profitul pierdut din venitul realizat din proprietate între data deposedării de titlu și pronunțare;

³¹ UNRIAA, vol. II, 1923, p. 32; a se vedea <http://www.un.org/law/riaa/>.

³² P.C.I.J. Series A, No. 17, 1928, pp. 47-48, 53; a se vedea <http://www.icj-cij.org/pcij/>.

³³ D. Popescu, A. Năstase, *op. cit.*, 1997, p. 349.

³⁴ International Arbitrations, vol. II, 1875, p. 1421.

3. profitul viitor anticipat după data pronunțării sentinței nu s-a acordat în toate cazurile, deoarece nu a putut fi identificat.

Suma acordată cu titlu de compensare poate cuprinde cheltuielile întâmplătoare dacă sunt rezonabile și au avut drept scop înlăturarea consecințelor produse de faptul internațional ilicit, cum ar fi de exemplu cheltuielile generate de înlocuirea personalului diplomatic.

Practica statelor și jurisprudența internațională au constituit linii directoare în activitatea desfășurată de C.D.I. pentru codificarea răspunderii statelor pentru fapte internațional ilicite; astfel, în ceea ce privește compensarea, C.D.I. a stabilit:

- statul răspunzător de comiterea unui fapt ilicit are obligația de a repara prin echivalent prejudiciul cauzat, în măsura în care acesta nu se poate acoperi prin restituirea în natură;
- despăgubirea va acoperi orice prejudiciu financiar cauzat, incluzând profitul pierdut în măsura în care este dovedit³⁵.

2.3. Satisfacția

Satisfacția este a treia formă de reparare a prejudiciului pe care statul vinovat o are la dispoziție în vederea achitării pe deplin de obligația de a face repararea integrală a prejudiciului cauzat prin faptul internațional ilicit. Nu este o modalitate la care se apelează în mod obligatoriu, în sensul că în multe cazuri prejudiciile cauzate pot fi reparate integral prin utilizarea primelor forme analizate, adică prin restituirea în natură sau prin repararea prin echivalent. Satisfacția constituie un aspect al obligației de a repara prejudiciul cauzat în sens larg³⁶. Prin urmare, satisfacția este recunoscută, în mod special, în cazurile în care prin restituirea în natură sau prin compensare nu se poate ajunge la o reparare integrală a prejudiciului, fiind vorba de existența unui prejudiciu moral.

În consecință, satisfacția constituie un remediu în situația în care se identifică existența unui prejudiciu moral, având în cele mai multe cazuri un caracter simbolic, indiferent de consecințele materiale produse în cazul săvârșirii faptului internațional ilicit. Recunoașterea satisfacției ca formă de reparare a prejudiciilor nemateriale a fost stabilită de jurisprudența internațională în cazul *Rainbow Warrior*³⁷, afirmându-se că aplicarea satisfacției ca un remediu sau ca o formă de reparare a prejudiciului cauzat printr-un fapt internațional ilicit a fost consacrată în practica statelor și de jurisprudența internațională.

Satisfacția ca măsură reparatorie joacă un rol important atunci când partea prejudiciată a suferit insulte, un tratament necorespunzător sau în caz de atac împotriva șefului statului sau a guvernului, a reprezentanților diplomatici și consulari ori a cetățenilor săi³⁸. În plus, practica internațională a statuat obligația de

³⁵ art. 36 din Proiectul de articole privind răspunderea statelor pentru fapte internațional ilicite; a se vedea <http://untreaty.un.org/ilc/guide/>.

³⁶ I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, Clarendon Press, Oxford, 1998, p. 462.

³⁷ UNRIAA, vol. XX, 1990, p. 217; a se vedea <http://www.un.org/law/riaa/>.

³⁸ D. Popescu, A. Năstase, *op. cit.*, 1997, p. 350.

a da satisfacție și în cazurile ce priveau ultragiereea însemnelor de stat, violarea suveranității și integrității teritoriale sau atacurile împotriva navelor sau aeronavelor³⁹.

În ceea ce privește formele de manifestare, satisfacția se poate realiza prin exprimarea regretului sau formularea scuzelor pentru situațiile create. Acordarea de asigurări sau garanții de nerepetare a faptului internațional ilicit poate îmbrăca forma satisfacției. De asemenea, statul vinovat poate sancționa în plan intern persoana vinovată de producerea faptului internațional ilicit. Una dintre cele mai utilizate modalități de recunoaștere a satisfacției pentru prejudicii morale sau nemateriale este cazul în care o curte sau un tribunal internațional competent declară un fapt ca fiind ilicit. Identificarea formei corespunzătoare pe care o poate îmbrăca satisfacția se face în funcție de circumstanțele fiecărui caz în parte și nu poate fi stabilită înainte de studiul atent al litigiului internațional.

Constatarea caracterului ilicit al faptului, făcută de către instanța internațională, constituie o modalitate utilizată în mod frecvent. Astfel, în cazul *Corfu Channel*, C.I.J. a statuat că acțiunea desfășurată de flota britanică constituie o violare a suveranității Albaniei, prin urmare solicitarea Albaniei de a i se acorda satisfacție este îndreptățită⁴⁰. Însă declarația formulată de curtea sau tribunalul internațional competent constituie o formă a satisfacției, care nu poate fi asociată cu satisfacția ca formă de reparare. Curțile și tribunalele internaționale care au jurisdicția de a rezolva un litigiu au autoritatea de a determina ilicitatea conduitei supusă analizei și de a declara acest lucru. Declarația poate constitui un preambul al deciziei prin care se statuează obligația de reparare a prejudiciului și modalitatea utilizată.

Exprimarea regretelor ori a scuzelor ca formă a satisfacției a fost identificată în multe cazuri din jurisprudența internațională, cum ar fi: cazul *Rainbow Warrior*⁴¹, cazul *LaGrand* ș.a. Exprimarea regretelor sau acordarea de scuze constituie o practică diplomatică constantă justificată și o modalitate mai simplă de rezolvare a disputelor. Însă acordarea de scuze sau exprimarea regretelor nu pot fi aplicate în toate cazurile, uneori fiind considerate insuficiente. În cazul *LaGrand*, C.I.J. a considerat că scuzele exprimate de S.U.A. nu sunt suficiente în cazul supus judecății și nu pot fi considerate suficiente nici în alte cazuri în care cetățenii unui stat sunt lipsiți de drepturile recunoscute prin art. 36, para. 1 al Convenției privind dreptul consular din 1963, pe teritoriul unui stat străin.

Utilizarea excesivă a satisfacției în trecut a determinat C.D.I. să-i acorde o atenție sporită în cadrul lucrărilor de codificare. Prin urmare, în proiectul elaborat de C.D.I. se arată că statul răspunzător pentru săvârșirea unui fapt internațional ilicit are obligația de a acorda satisfacție pentru prejudiciile cauzate de un fapt în măsura în care acest lucru nu se poate realiza prin restituire sau compensare. În plus, se precizează că satisfacția poate consta în recunoașterea încălcării, exprimarea de regrete, scuze formale sau alte modalități specifice și că satisfacția

³⁹ R. Miga Beșteliu, *op. cit.*, 2008, p. 38.

⁴⁰ I.C.J. Reports, 1949, p. 4; a se vedea <http://www.icj-cij.org/>.

⁴¹ UNRIAA, vol. XX, 1990, p. 217; a se vedea <http://www.un.org/law/riaa/>.

trebuie să fie proporțională cu prejudiciul determinat și să nu constituie o umilință pentru statul răspunzător⁴².

C.D.I. a surprins în reglementarea realizată trei aspecte ce interesează satisfacția: primul aspect privește caracterul legal al acesteia și tipurile de prejudicii ce pot fi remediate prin satisfacție, al doilea aspect urmărește identificarea formelor pe care le poate îmbrăca această modalitate de reparare a prejudiciilor, iar al treilea aspect identificat de C.D.I. are în vedere limitarea obligației de a acorda satisfacție.

Formele prevăzute de C.D.I. în art. 37 sunt date doar cu titlu de exemplu, la acestea adăugându-se și alte forme utilizate în practica statelor și de jurisprudența internațională. Pe de altă parte, prin enumerarea realizată nu se urmărește conturarea unei clasificări sau a unor preferințe. Limitarea obligației de a da satisfacție se face prin raportare la două criterii: proporționalitatea dintre satisfacție și prejudiciul determinat constituie un prim criteriu, iar al doilea criteriu privește condiția ca solicitarea formulată să nu constituie o umilință pentru statul vinovat. Este adevărat că termenul „umilință” nu este clar determinat în proiect, dar practica statelor poate ajuta la interpretarea acestuia.

Identificarea corectă a modalităților de reparare a prejudiciului și calcularea prejudiciului determinat se va realiza prin luarea în considerare a faptului dacă statul lezat sau entități ale acestuia au contribuit la producerea prejudiciului din neglijență sau chiar intenționat. Prin urmare, participarea la suportarea prejudiciului va fi stabilită în mod echitabil în spiritul egalității între statul autor al faptului internațional ilicit și statul victimă⁴³.

Concluzii

Cercetarea formelor de reparare a prejudiciului s-a axat pe studiul formelor consacrate în practica statelor și jurisprudența internațională, și anume: *restitutio in integrum*, repararea prin echivalent și satisfacția. S-a observat că *restitutio in integrum* a fost considerată uneori inaplicabilă sau inadecvată, locul acesteia fiind luat de repararea prin echivalent. Recunoașterea compensării ca modalitate uzuală de acoperire a prejudiciilor nu a ridicat probleme deosebite, însă ceea ce a dat naștere la o serie de controverse a fost determinarea valorii prejudiciilor, deoarece nu există criterii generale stabilite la nivel internațional. În cadrul satisfacției s-au identificat limitele în care se poate exercita aceasta, limite consacrate și de Proiectul de articole al C.D.I. Astfel, proporționalitatea dintre satisfacție și prejudiciul determinat constituie un prim criteriu, iar al doilea criteriu privește condiția ca solicitarea formulată să nu constituie o umilință pentru statul vinovat.

⁴² art. 37 din Proiectul de act privind răspunderea statelor pentru fapte internațional ilicite; a se vedea <http://untreaty.un.org/ilc/guide/>.

⁴³ R. Miga Beșteliu, *op. cit.*, 2008, p. 39.

Bibliografie

1. Alland, Denis, *Droit international public*, Presses Universitaires de France, Paris 2000;
2. Anghel, Ion; Anghel, Viorel, *Răspunderea în dreptul internațional*, Editura Lumina Lex, București, 1998;
3. Bolintineanu, Al.; Năstase, A.; Aurescu, B., *Drept internațional contemporan*, ediția a-II-a revăzută și adăugită, Editura ALL BECK, București, 2000;
4. Brownlie, I., *Principles of Public International Law*, Oxford, Clarendon Press, 1998;
5. Compilation of decisions of international courts, tribunals and other bodies, Report of the Secretary –General, Sixty-second session, General Assembly, 2007.
6. Crawford, J., *The International Law Commission's articles on State Responsibility, Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge University Press, 2003;
7. Diaconu, I., *Tratat de drept internațional public*, 3 vol, I, II, III, Editura Lumina Lex, București, 2002-2005;
8. Dixon, Martin; McCorquodale, Robert, *Cases and Materials on International Law*, Fourth Edition, University Press, Oxford, 2003;
9. Dupuy, P.M., *Droit International Public*, 5e Edition, DALLOZ, Paris, 2000;
10. International Court of Justice-Reports (1949-2001);
11. Maxim, F., *Dreptul răspunderii statelor pentru fapte internațional ilicite*, Editura Renaissance, București, 2011;
12. Miga-Besteliu, R., *Drept internațional public*, vol. I, Editura ALL BECK, București, 2008.
13. Popescu, D.; Maxim, F., *Drept internațional public*, Editura Renaissance, București, 2010;
14. Popescu, D.; Năstase, A., *Drept internațional public*, ediție revăzută și adăugită, Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., București, 1997;
15. Proiectul de articole privind răspunderea statelor pentru fapte internațional ilicite, cu comentarii, adoptat de C.D.I. în anul 2001;
16. Publicații ale Curții Permanente de Justiție Internațională (1922-1946), Series A: Collection of Judgments; Series A/B: Collection of Judgments, Orders and Advisory Opinions; Series B: Collection of Advisory Opinions;
17. Shaw, M., *Public International Law*, 4th Edition Cambridge, University Press, 1999
18. United Nations, Reports of International Arbitral Awards (1901-1990);
19. Yearbook of the International Law Commission, 1953-2001;